

KRONIEK

KPB EN CPN IN BEZETTINGSTIJD

Enkele beschouwingen bij het boek van Hansje GALESLOOT en Susan LEGENE, *Partij in het verzet. De CPN in de tweede wereldoorlog*, Amsterdam, Pegasus, 1986 (1).

In de periode 1939-1945 hebben zowel de Communistische Partij Nederland (C.P.N.) als de Kommunistische Partij van België (K.P.B.) twee sterk uiteenlopende politieke lijnen gevolgd. Vooreerst vanaf september 1939, na het afsluiten van het niet-aanvalspakt tussen Duitsland en de Sovjetunie, de *imperialistische oorlog*-koers. Kenmerkend daarvoor was een merkwaardige vorm van neutralisme tussen de oorlogvoerende partijen en het terugdringen van het specifiek nazistisch karakter van één van de partijen, met name Duitsland. Vervolgens vanaf het najaar 1941, na de Duitse inval in de Sovjetunie, de *nationale front*-koers die beoogde een breed front tot stand te brengen door het bundelen van drie essentiële verzetsimpulsen of motivaties: het sociale, het antifascistische (in de eigenlijk liberaal-burgerlijke optiek van een revalidatie van de parlementaire democratie en vrijheden) en het nationale of patriottische (2). Deze brede politieke oriëntaties kwamen beiden tot stand als gevolg van posities die in Moskou waren ingenomen. Het internationaal parallellisme hoeft dan ook niet te verbazen. Anders is het gesteld met de uitwerking en de resultaten die met deze politieke lijnen werden bereikt. Dit wijst erop dat ondanks de stroomlijning van de kommunistische beweging op wereldvlak (doelstelling die al van bij de stichting van de Komintern in 1921 aanwezig was), de verschillen in de kommunistische partijen wat betreft hun samenstelling en wat betreft de sterk uiteenlopende nationale context waarin ze dienden te werken, minstens zo belangrijk zijn geweest als de richtlijnen uit het wereldcentrum.

Vatten wij deze verschillen bondig samen. Vóór juli 1941 bleven zowel CPN als KPB opgesloten in eigen kring en vanuit het terrein dat zij het best kenden, het sociaal terrein, slaagden zij erin een aantal verzetsakties op

(1) Deze tekst is een bewerking van een referaat gehouden op 11 april 1986 aan de universiteit van Amsterdam in het kader van een werkseminarie georganiseerd door het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek (I.P.S.O.).

(2) Cfr. José GOTOVITCH, *Guerre et libération, jalons pour une étude*, in *Le Parti communiste de Belgique (1921-1944). Actes de la journée d'étude de Bruxelles, 28 avril 1979*, Bruxelles, CHEMA — Fondation J. Jacquemotte, 1980.

gang te brengen. Veel verschillen vielen er dan ook niet te bespeuren en daar waar die er wel waren, waren ze ofwel zonder reële betekenis (het konflikt De Groot tegenover Goulooze en de Belgische partijleiders) ofwel toe te schrijven aan de andere bezettingsomstandigheden (burgerlijk versus militair bezettingsbestuur, verbod van de CPN op 20 juli 1940, van de KPB op 22 juni 1941).

Vanaf het najaar van 1941 poogden zowel CPN als KPB uit hun eigen kring te breken, niet in de eerste plaats door het opengooien van de eigen partij, maar door het streven naar samenwerkingsverbanden met allen die in het verzet stonden tegen de bezetter. Vanaf 1942 leek dat met het Onafhankelijkheidsfront in België te lukken. Anders evenwel dan men het zich had voorgesteld, want een georganizeerde coalitie tussen de KPB en de zich in de illegaliteit gereorganizeerde — maar zeer zwakke — socialistische partij, kwam niet tot stand. Het O.F. werd echter wel langzaam maar zeker een bijna massabeweging (rekening houdend met de oorlogsomstandigheden) én de belangrijkste burgerlijke verzetsbeweging. De KPB zelf verdween meer en meer op de achtergrond en manifesteerde zich zo goed als uitsluitend door middel van *De Rode Vaan* en de *Drapeau Rouge*, het gewapend verzet dat vanaf midden 1942 systematisch het terreurwapen hanteerde, hield de KPB echter strikt in eigen handen. Een politieke stellingname over de naoorlog liet lang op zich wachten, en werd in de praktijk via de frontorganisaties naar buiten gebracht. Dit bracht José Gotovitch tot de konklusie dat de KPB de gevangene werd van haar eigen sukses⁽³⁾.

Deze gedachtengang zouden wij even willen precizeren. Door het sukses van de *nationale front*-koers, werd de KPB-leiding niet enkel verplicht de eigen politieke standpunten in de koelkast te duwen, meer algemeen werden er de sociale en politieke divergenties in onze maatschappij (die tijdens de bezetting nog waren aangescherpt!) door genegeerd. Zo werden op syndikaal terrein de Syndikale Strijdkomitees meer als verzetskomitees in de bedrijven en minder als vakbondsgroepen met een specifieke syndikale taak op middellange of lange termijn gezien. In het verlengde hiervan situeerde zich de houding t.a.v. de heropbouw na de bevrijding, waarbij KPB en CPN dezelfde politiek hebben gevolgd. Uiteindelijk was de KPB dus eigenlijk de gevangene van een rigiede interpretatie van internationale richtlijnen, net zoals dat tussen 1939 en 1941 het geval was geweest.

Bij de CPN lukte deze frontpolitiek na 22 juni 1941 niet. Wat wel lukte was een uitbreiding van het eigen partijpotentieel vanaf 1943 rond de *Waarheid* als verzetskrant. Dit is een wezenlijk andere evolutie dan in België. Door het tweesporenbeleid dat de CPN-leiding vanaf 1943 had gevolgd waren de verschuivingen als het ware in concentrische cirkels rond de CPN zelf te situeren: de nieuwe aanhang van de *Waarheid*-groe-

(3) Interview met B.R.T.-televisie, 14 december 1984.

pen sloot én sociologisch én politiek aan bij de koers die de kommunisten als specifieke verzetsgroep hadden gevolgd. De aarzeling de CPN al dan niet na de bevrijding weer op te richten kan vanuit die omstandigheden verklaard worden.

In België was dit niet nodig. De kommunisten hadden hun specifieke politieke en ideologische perspectieven in de koelkast gestopt, en waren als goede pragmatici de voortrekkers geweest van het verzet op zo goed als alle terreinen. Maar de twee entiteiten, de partij enerzijds en het front anderzijds, waren blijven bestaan. Dat de partij vanuit de continuïteit van de vooroorlog ook na de oorlog bleef bestaan, was dan ook niet meer dan een vanzelfsprekendheid.

De belangrijkste vraag die hierbij open blijft is dus ongetwijfeld: waarom lukte deze frontpolitiek in Nederland niet en in België wel? Was het anti-kommunisme in België dan veel minder hevig dan in Nederland?

Wellicht waren de kommunisten in België na september 1939 net zo geïsoleerd als in Nederland, althans op politiek vlak. Het is wel duidelijk dat de relatie socialisten-kommunisten in Nederland anders lag dan in België. De « Volksfrontpolitiek » kwam in Nederland nauwelijks van de grond⁽⁴⁾. In België was de aantrekkingskracht op de socialistische basis veel groter dan men tot nu toe heeft aangenomen. Tussen 1935 en 1938 groeide de partij van 3.000 tot bijna 9.000 leden.

In 1936 was er de fusie tussen de Kommunistische Jeugd en de Socialistische Jonge Wacht. Enkel in Spanje, maar dan tijdens de burgeroorlog, gebeurde dit nog. Er waren landelijke samenwerkingsverbanden voor steun aan de Spaanse republiek. In de provincie Luik werd de bestendige deputatie gevormd door socialisten en kommunisten. Partijleider Jacquemotte wou in 1936 de KPB als halfautonome tak tot de B.W.P. zien toetreden. Was er in België dus geen Volksfront zoals in Frankrijk, dan was er evenmin die wederzijdse eensgezinde aversie zoals in Nederland. Dit alles speelde, spijs 1939-1941 en spijs de afwijzing van de illegale socialisten in 1941, ook bij het tot stand komen van het O.F. nog een rol⁽⁵⁾.

Dit element lijkt ons belangrijk, maar niet hét belangrijkste wanneer wij het succes van het Onafhankelijkheidsfront willen verklaren. Het succes van dat Front loopt namelijk parallel met een vrij algemene ver-

(4) Zie Jaap-Jan FLINTERMAN, *De CPN en de solidariteitsbeweging met de Spaanse republiek in Nederland (1930-1939)* en André GERRITS, *Solidariteit zonder eenheidsfront. De Internationale Rode Hulp in Nederland, 1925-1938*. Beiden in *Cahiers over de geschiedenis van de CPN*, Nummer 10, mei 1985, I.P.S.O., Amsterdam.

(5) Over de relatie socialisten-kommunisten tijdens de bezetting in België, zie: José GOTOVITCH, *Rapports socialistes-communistes en Belgique sous l'occupation. Contribution pour le colloque « Etudes comparées sur l'occupation en Belgique et en France »*, Lille, 26-28 avril 1985. — Chantal KESTELOOT, *Le mouvement socialiste clandestin à Bruxelles (1940-1945)*, licentiaatsverhandeling U.L.B., 1984-1985.

schuiving in de houding van brede lagen van de bevolking t.a.v. het kommunisme. Wij moeten dit begrijpen vanuit een aantal zowel nationale als internationale evenementen.

Het verzet kreeg in België, net als in Nederland, in eerste instantie gestalte vanuit de uiterst linker- (de kommunisten) en de uiterst rechterzijde (verbroederings van reserveofficieren, enzomeer)⁽⁶⁾. Essentieel verschillend tussen België en Nederland was echter dat de regering en koningin Wilhelmina samen in Londen zaten en als richtinggevend voor het verzet van de gehele Nederlandse natie werden beschouwd. Dit kon met koning Leopold die zich bewust had geïmmobiliseerd in Laken en een Belgische regering in Londen, die hij niet meer wenste te erkennen, niet het geval zijn. Er was met name in Nederland nimmer een loyauteitsprobleem tussen de rechterzijde in het verzet en de supreme autoriteit in Londen. Voor de Belgische regering stelde dit probleem zich wel. Alhoewel deze regering evenmin vertrouwen had in de kommunisten, werden ze als een soort tegengewicht beschouwd voor de rechtse verzetsbewegingen in dewelke de regering een pretoriaanse garde van Leopold zag. Van deze ambiguïteit konden de kommunisten ongetwijfeld profiteren. Voor het eerst in hun bestaan waren de kommunisten geen vijanden meer van de Belgische natie. De voorzichtige pleidooien (meer weliswaar in Londen dan in bezet België) van bepaalde socialisten en zelfs van sommige verantwoordelijken van de Staatsveiligheid om de kommunisten bij het beleid te betrekken, getuigen hiervan. Door deze nieuwe mentaliteit, waaraan de groeiende suksessen van het Rode Leger evenmin vreemd zijn, kon de kommunistische aanwezigheid op alle verzetsfronten ook suksessen afwerpen.

Een tweede verschil tussen België en Nederland lijkt mij te zijn dat in België de kommunisten een grotere invloed hebben gehad op de bezetting zelf door het aanzwengelen van een polarisatie die uiteindelijk in 1943 bijna de gehele bevolking scheidde van de kollaboratie. Dit hebben ze mijns inziens in de eerste plaats door het gewapend verzet kunnen bereiken.

Ook hier hebben we te maken met in oorsprong wellicht identieke richtlijnen uit Moskou. Er was in Nederland gewapend verzet en kommunisten speelden daarin een rol, maar niet vanuit één door de partij gedirigeerde organisatie. Een traditie terzake was er noch in België, noch in Nederland. Het verschil ligt dus wellicht in de beschikbare krachten. Daarover is ook in België nog nauwelijks studiewerk verricht. Voor de partizanen zien we in België toch een aantal oorsprongsvelden: de oud-Spanje-strijders, intellektuelen en de kommunistische jongerenbeweging. Daarnaast lijkt het ons belangrijk precies voor deze uiterst gevaarlijke vorm van

(6) Deze problematiek werd omstandiger uitgewerkt in: Rudi VAN DOORSLAER, *Macht en onmacht in bezettingstijd: het geval België*. Te verschijnen in *Bijdragen en Mededelingen der Geschiedenis der Nederlanden*, voorjaar 1987.

verzet de nadruk te leggen op meer marginale groepen in de samenleving. Wat men traditioneel « lompoproletariaat » noemt, in feite mede een uitloper van de crisis van de jaren dertig is er één van. Wij konden hun aanwezigheid reeds vaststellen tussen de vrijwilligers voor de Internationale Brigaden. De vreemdelingen vormen om weliswaar andere redenen, ook zo'n marginale groep. Dat uit Nederland slechts een 600 vrijwilligers vertrokken naar Spanje en uit België 2.000 (waaronder ca. 600 vreemdelingen) is veelbetekenend. Bij die vreemdelingen valt vooral de rol van de joden in de partizanengroepen op. In het voorjaar van 1942 werd vanuit de vreemdelingenstructuur van de KPB — de MOI — een speciale partizanengroep opgericht, het Mobiel Korps. Maar ook in het Korps van Brussel waren de joden talrijk (7).

Het verschil tussen België en Nederland wat betreft het door de kommunisten georganizeerde gewapend verzet situeert zich niet enkel op het terrein van de structuur (één organisatie in België, versplintering in Nederland) en van het aantal groepen, maar ook op het vlak van de strategie. In België werd vanaf het najaar van 1942 systematisch het wapen van de terreur gehanteerd. Anders dan in Frankrijk richtte deze terreur zich slechts zelden tegen de Duitse bezetters maar veel meer tegen de Belgische kollaborateurs. De spiraal van repressie (en later contra-terreur) die hierdoor werd op gang gebracht, leverde het verzet een groot psychologisch voordeel op bij de bevolking. De haat jegens de kollaboratie werd er sterk door aangewakkerd.

Uit de vergelijking KPB-CPN tijdens de volksfrontperiode en de bezetting zou ik dan de volgende konklusie durven trekken: 1. Het parallellisme zowel in de politieke lijn als in de resultaten ervan was zeer groot toen de richtlijnen uit Moskou beide partijen politiek isoleerden van de rest van de maatschappij (periode 1939-1941); 2. De verschillen kwamen aan de oppervlakte wanneer de politieke lijn (eveneens op basis van richtlijnen uit het wereldcentrum) aansloot bij wat er leefde onder bredere lagen van de bevolking en meer specifiek de arbeidersbeweging. Tijdens de volksfrontperiode (1935-1938) bleek er in de Belgische socialistische beweging meer opening te zijn voor een samenwerking met kommunisten. In 1942 bleken de kommunisten in België beter te kunnen aansluiten bij het « nationale » (of patriottische) verzet. Anders dan in Nederland was dit « nationale » in België veel minder ideologisch-politiek gedefinieerd. De verzetsbewegingen in België (zowel van rechts als van links) identificeerden zich slechts laat in de oorlog met de Belgische regering in Londen en, omgekeerd, identificeerde die Belgische regering zich eigenlijk nooit helemaal met de verzetsbewegingen. Hierin schuilt mijns inziens de verklaring voor het succes van het « nationale » Onafhankelijkheidsfront.

Rudi VAN DOORSLAER

(7) Zie in dit verband: Maxime STEINBERG, *L'Etoile et le fusil. Les cent jours de la déportation des Juifs de Belgique*, Bruxelles, 1984.